

TA'LIM MUASSASALARIDA DUAL TA'LIMNI JORIY ETISH VA UNDA YUZAGA KELADIGAN MUAMMOLAR HAMDA ULARNING YECHIMLARI

Usmonov Azizbek Validjanovich

*Andijon viloyati Oltinko'l iqtisodiyot texnikumi
ishlab chiqarish ta'limi bo'yicha direktor o'rinbosari*

Annotatsiya: Maqolada dual ta'limda birdaniga bilim va kasb-hunar o'rganadigan ta'lim ekanligi isbotlangan. Bu ta'limni nafaqat o'rta maxsus yoki professional ta'limda, balki oliy ta'limda ham qo'llash mumkinligi yoritilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, dual ta'lim, professional ta'lim, kasb-hunar ta'limi, oliy ta'lim, amaliyot, yetuk mutaxassis, professional ta'lim, ilmiy-tadqiqot, modernizatsiyalash.

KIRISH

Ma'lumki, mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotiga hissa qo'shadigan malakali mutaxassis kadrlar tayyorlash bevosita ta'lim tizimining rivojiga bog'liq bo'lib, bu borada mustaqil fikrlaydigan, ijodkor, tadbirkor, tashabbuskor shaxsni voyaga yetkazish bugungi kunda davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda. Bu vazifalar respublikamiz Prezidentining qator farmon va qarorlarida o'z aksini topgan. Mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida zamonaviy bilim va yangicha yondashuvlarga ehtiyoj mavjud. Shu bois, ta'lim sifatini oshirishda o'quv jarayonini davr talablariga mos holda tashkil etish, davlat ta'lim standarti va o'quv dasturlarini takomillashtirish, yangi avlod o'quv adabiyotlarini yaratish, zamonaviy innovation pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanish, mavjud muammolarni bartaraf qilish ertangi istiqboldagi yutuqlarimiz kafolatidir.

MAVZUGA OID ADABIYOTLARNING TAHLILI

Mamlakatimizda ta'lim sohasi qadimdan o'rganilib kelinmoqda. Xususan, oxirgi paytlarda ta'lim xizmatlari sifati va samaradorligini oshirishga oid masalalari bilan bir qator iqtisodchi olimlar ilmiy-tadqiqot ishlarini olib bormoqdalar. Bular jumlasiga S.S.G'ulomov, M.M.Muxammedov, M.E.Po'latov, A.V.Vaxabov, M.Q.Pardayev, A.O'lmasov, B.N.Navruz Zoda, Y.A.Abdullayev, M.X.Saidov, B.A.Abdukarimov, Sh.Qurbanov, Sh.SH.Shodmonov, E.T.Odilov, Q.J.Mirzayev, K.B.Urazov, A.O.Ochilov, G.N.Axunova, N.U.Arabov, O.T.Qahharov, S.A.Isxakova, G.S.Sa'dullayeva, X.X.Rejapov kabilarni kiritish mumkin. Ammo ushbu olimlar asarlarida dual ta'lim masalasi deyarli o'rganilmagan. Faqat oxirgi paytlarda bu borada ayrim fikrlar A.Aranjiyev, A.Avliyakov, N.A.Muslimov, D.Ro'ziyeva,

L.Abduazimova kabilar tomonidan turli gazeta maqolalarida, uslubiy ishlarda aytilmoqda. Ammo yirik tadqiqot ishlari olib borilmagan va ular ilmiy jihatdan yoritilmagan. Bundan ham ko'rinib turibdiki, mazkur masala bo'yicha tegishli o'rganishlarni o'tkazish va tavsiyalar ishlab chiqish o'ta dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

МУХОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Dual ta'lim tizimi – ixtisoslashgan ta'lim turi bo'lib, talaba nazariy bilimlarni ta'lim muassasasida, amaliy ko'nikmalarini esa bevosita ish joyida, ya'ni tashkilotda olish imkoniyatini yaratib beradi. Dual ta'limining asosiy maqsadi ta'lim muassasasi va ish beruvchilarning sa'y-harakatlari amaliy mashg'ulotlarning asosiy omili sifatida birlashtirib, talabalarning kasbiy tayyorgarlik sifatini oshirishdan iborat. Kasbiy dual ta'limi tizimining kontseptsiyasi o'quv va ishlab chiqarish jarayonlarini birlashtirish orqali mutaxassislarni tayyorlashda amaliy yo'nalishnikuchaytirishga asoslanadi, bu esa o'quv muassasalari bitiruvchilarining kasbiy harakatchanligini sezilarli darajada oshiradi. Dual ta'lim tizimi samarali va moslashuvchan mexanizm bo'lib, turli soha korxonalari tomonidan bozor iqtisodiyotining zamonaviy sharoitlarida talab yuqori bo'lgan malakali mutaxassislarni tayyorlash imkonini beradi. Dual tizim sharoitida ta'lim nafaqat o'quv muassasalari, balki sanoat korxonalari, firmalar, tashkilotlarni o'z ichiga oladi.. O'zgarishlarning mazmuni shundan iboratki, talabalar bir vaqtning o'zida ikkita ta'lim muassasasida: universitetlar va institutlarda -nazariy qismda, ishlab chiqarishda esa - amaliy ta'lim olishadi. Ikkilik tizim an'anaviy tizimdan ajralib turuvchi xususiyat sifatida butun o'quv davri davomida nazariya va amaliyotning almashinishini nazarda tutadi, bu esa olingan bilim va ko'nikmalarni qo'llash samaradorligi va samaradorligiga olib keladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2019 yil 6- sentabrdagi PF-5812-son Farmoni bilan 2020/2021 o'quv yilidan boshlab O'zbekiston Respublikasida Ta'limning xalqaro standart tasniflagichi darajalari bilan uyg'unlashgan yangi boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim tizimi hamda tabaqalashtirilgan ta'lim dasturlari joriy etiladigan ta'lim muassasalari tarmog'i tashkil etildi.

O'zbekiston mehnat bozori uchun o'rta bo'g'in mutaxassislarni tayyorlashda ushbu professional ta'lim muassasalari tarmog'i muhim o'rin tutadi. Bugungi kunda mavjud ish o'rinlarining asosiy qismida aynan professional ta'lim muassasalarida bitiruvchilarga beriladigan malaka darajalari talab etilishi yoshlar o'rtasida ushbu ta'lim muassasalarida o'qish istagini yanada kuchaytirmoqda.

Mazkur Farmonga muvofiq 2020/2021 o'quv yili uchun professional ta'lim muassasalariga Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va

Toshkent shahar hokimliklaridan, tizimida professional ta'lim muassasalari bo'lgan vazirliklar, idoralar va oliy ta'lim muassasalari takliflari asosida qabul parametrlari shakllantirildi va qabul jarayonlari ilk bor onlayn hujjat topshirish tartibida tashkil etildi.

Yevropa mamlakatlariga xos global ta'lim muhitini shakllantirishda ta'limning uzluksizligi va uzviyligini, amaliy yo'nalganligini ta'minlash, sifatli ta'lim olish, ijodiy rivojlanishga yo'naltirish, o'qitishning yangi paradigmalarini rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etmoqda. So'nggi yillarda O'zbekistonda sodir bo'layotgan chuqur siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar natijasida deyarli barcha ijtimoiy institutlarni, shu jumladan ta'lim tizimini yangi sifat bosqichiga olib chiqish, uning rivojlanishiga dinamiklik va barqarorlikni berishga qodir bo'lgan professional ta'limni rivojlantirish yo'llari ustida tizimli ishlar amalga oshirilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Vaqtinchalik mehnat faoliyatini amalga oshirish uchun xorijiy davlatga ketayotgan shaxslarni va band bo'lmagan aholini o'qitishni tashkil etish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2021 yil 25- yanvardagi PQ-4962-son qaroriga muvofiq, 13 ta professional ta'lim muassasalarida qurilish sohasi malakali mutaxassislarini tayyorlash markazlari tashkil etildi. Ushbu markazlarning normativ hujjatlari, jumladan, mahalliy va xorijiy ish beruvchilarning takliflari asosida 20 ta kasb bo'yicha o'quv reja va dasturlar xalqaro standartlar asosida ishlab chiqilgan bo'lib, 1 500 nusxada qurilish sohasidagi kasblar bo'yicha o'zbek, rus va ingliz tillarida maxsus lug'at hamda o'quv-didaktik materiallar yetkazib berilgan.

Bugungi kunda Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi xorijiy tashki- lotlar bilan professional ta'lim tizimini rivojlantirish bo'yicha hamkorlik ishlarini amalga oshirib kelmoqda. Jumladan, Yevropa Ittifoqi Komissiyasining grant mablag'lari asosida YUNESKO vakolatxonasi tomonidan "O'zbekistonning qishloq joylarida ishga joylashtirish ko'nikmalarini rivojlantirish" loyihasi, Germaniya xalqaro hamkorlik jamiyatining "O'zbekistonda kasb-hunar ta'limi tizimini isloh qilish va modernizatsiyalash jarayonlarini qo'llab- quvvatlash" hamda "Markaziy Osiyoda kasb-hunar ta'limi — oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish sohasida tizimli yondashuvlarga ko'maklashish", Shveytsariyaning O'zbekistondagi elchixonasi bilan hamkorlikda 2021-2033 yillar davomida "O'zbekistonda professional ta'lim islohotlarini qo'llab- quvvatlash" grant loyihalari loyihalari hamkorlikda amalga oshirilmoqda.

Kasb-hunar ta'limi tizimining hozirgi rivojlanish bosqichining eng muhim jihati - bu bir tomondan, kasb-hunar ta'limi tizimining tarkibidagi o'zgarishlarni, ikkinchidan, kasb-hunar ta'limi tizimining o'zaro ta'sir jarayonlarini aks ettiradigan

integratsion jara'nlardir. Aynan kasb-hunar ta'limi tizimiga yangicha endashish kelajakdagi yuqori malakali mutaxassislarni sifatli tayyorlashni ta'minlaydi.

Mamlakatimizda yuqori texnologiyali sanoat talablariga javob beradigan ishchilarni tayyorlash orqali hududlarining investitsiya jozibadorligi va raqobatbardoshligini oshirish vositalaridan biri bu ikki tomonlama o'qitish tizimidir.

Duallik "ikkilik", "bitta tashkiliy yaxlitlik" ma'nosini anglatadi. Ushbu ta'lim shakli ijtimoiy sheriklikning mahsuli sifatida paydo bo'ldi, bu mehnat bozori talablariga muvofiq yuqori malakali kadrlarni tayyorlash bo'yicha davlat va ish beruvchilar o'rtasidagi yaqin hamkorlik mexanizmi hisoblanadi.

"Ta'lim to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga muvofiq yoshlarning kasblar va mutaxassisliklarni egallashga bo'lgan qiziqishlarini qo'llab-quvvatlash uchun keng imkoniyatlar yaratish hamda professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish maqsadida Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 29 martdagi 163-sonli "Professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish chora-tadbirlari haqida"gi qarori qabul qiladi. Professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish tartibi to'g'risidagi nizomga asosan dual ta'limni tashkil etish va uning bosqichlarini, dual ta'limda o'quv jarayoni va ishlab chiqarish amaliyotini olib borish tartibini, dual ta'lim ishtirokchilarining vazifalari, huquq va majburiyatlarini belgilashdan iborat.

Dual ta'lim tizimining qisqacha tasnifi

- Asosiy o'qish jarayoni professional ta'lim muassasalarida emas, balki ishlab chiqarish korxonalarida o'tkaziladi.
- O'quvchi ishlab chiqarish jarayoni ishtirokchisidir va shu bilan birga ta'lim muassasasida. Demak u bir vaqtning o'zida tinglovchi ham hisoblanadi.
- Haftaning 3-4 kuni o'quvchi ishlab chiqarish korxonasida, 3-2 kun ta'lim muassasasida o'qiydi.
- Kasbiy ta'limning dual usulida ikki tashkilot korxona va ta'lim muassasasi ishtirok etadi.
- Dual tizimda o'qitishning asosiy maqsadi yuqori malakali, professional kadrlar tayyorlash va ularni ishlab chiqarish sharoitiga moslashuvini ta'minlashdan iborat.

Dual ta'lim tizimida ishlab chiqarish korxonalarining vazifalari

- Kasb-hunar ta'limi jarayonini ta'minlash;
- Korxona bazasida o'quv jarayonlarini tashkil etish uchun shart-sharoitlar yaratish;
- Amaliy ko'nikmalarni o'rgatish;
- Ta'lim bo'yicha umumiy vazifalarni bajarish.

Dual ta'lim tizimini joriy etish orqali professional ta'lim muassasalari quyidagi afzaliklarga ega bo'ladi

- ✓ Ta'lim jarayonini ishlab chiqarish bilan uzliksizligini ta'minlash;
- ✓ O'quv reja va dasturlarni ish beruvchi korxona talablari asosida ishlab chiqish va kelishgan holda jarayonga jalb qilish;
- ✓ Amaliyotlarni o'quv yili boshidan (semestr boshidan) boshlash;
- ✓ Tinglovchilarni tanlagan kasb bo'yicha bilim, ko'nikma va malaka ega bo'lishlarini ta'minlash;
- ✓ Tinglovchilarni keyinchalik o'z mutaxassisliklari bo'yicha ishga joylashish jarayonini osonlashtirilishi; (talabga asosan kadrlar tayyorlash yo'lga qo'yilish)
- ✓ Ishlab chiqarish jarayoniga kirib kelayotgan yangilanishlardan (innovatsiyalardan) doimiy xabardor bo'lib borish;
- ✓ Ta'lim muassasasida faoliyat ko'rsatayotgan ishlab-chiqarish ta'limi ustalarini malakalarini oshirib borish va ishlab chiqarish jarayonida ishtirokini ta'minlash;
- ✓ Xom-ashyo bilan bog'liq bo'lgan masalalarni qisman yechish.
- ✓ Ta'lim jarayonini ishlab chiqarish bilan uzliksizligini ta'minlash;
- ✓ Ta'lim jarayonida bevosita ishtirok etish;
- ✓ Tinglovchilarga berilayotgan bilim, ko'nikma va malakalariga qo'yilgan talablar ish beruvchi korxonalar bilan kelishilgan holda amalga oshirilganligi;
- ✓ Tinglovchilarni ish joylariga moslashuvchanligi yuqori bo'lishi;
- ✓ Ustoz-shogird ana'nalarini qayta yo'lga qo'yilishi;
- ✓ Jarayon davomida tinglovchilardan shogird sifatida foydalana olish; (belgilangan, aynan ta'lim berish jarayonidan chiqmagan holda)
- ✓ Korxonaga malakali mutaxassislarini ishga qabul qilish.

Dual ta'lim professional kadrlarni tayyorlashda Yaponiya, Germaniya kabi mamlakatlarda keng foydalanib kelinmoqda. Ushbu ta'lim tizimini o'zimizda ham joriy qilinmoqda. Bu borada mamlakatimiz rahbari 2022 yilning 15- iyunida aholini kasb-hunarga tayyorlash va monomarkazlar faoliyatini takomillashtirish chora-tadbirlari yuzasidan videoselektor yig'ilishi o'tkazib, undagi bir yo'nalish dual ta'limni rivojlantirish masalasiga qaratildi. Prezidentimiz ta'kidlaganidek, bu sohada ijobiy tajribalar ham mavjudligini qayd etib, "57 ta professional ta'lim muassasasida Germaniya tajribasi asosida, ish joyida o'qitishning dual ta'lim shakli yo'lga qo'yilgan". Bu borada ayrim qarashlar ham shakllanmoqda. Xususan, Abdujabbor Aranjiyev dual ta'limga quyidagicha ta'rif beradi: "Dual ta'lim, bu – mashg'ulotning amaliy qismi ish joyida, nazariy qismi esa ta'lim muassasasida olib boriladigan ta'lim shakli hisoblanadi" Ushbu ta'lim tizimi orqali ishlab chiqarish tarmoqlarini yuqori ko'nikma bilan to'ldirishda o'ziga xos noyob mexanizmdir, deb ta'kidlaydi. Darhaqiqat, dual ta'lim nafaqat ishlab chiqarish tarmoqlarini, balki butun iqtisodiyot

sohasini bir vaqtning o'zida ham nazari, ham amaliy jihatdan o'rganib, professional, yetuk kadrlar tayyorlash imkonini beradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Dual ta'limning mazmuni, uni tashkil qilish yo'llari, uning bir vaqtning o'zida bilim va kasb-hunar o'rgatish kabi ijobiy jihatlarini tadqiq qilib bir qancha xulosalarga kelindi va ilmiy-nazariy va amaliy ahamiyatga molik tavsiyalar ham ishlab chiqildi.

Birinchidan, hozirgi zamon talabidan kelib chiqib, barcha talablarga javob beradigan ta'lim sifatida dual ta'lim tizimi, deb baholash, uni mamlakatimizdagi barcha ta'lim bosqichlariga joriy qilish masalasini o'rganish obyektiv zaruriyat, deb qabul qilishni tavsiya qilamiz.

Ikkinchidan, dual ta'limning yetuk mutaxassislarni yetishtirishda nazariya bilan amaliyotni birga olib borish, haftaning bir qismini nazariyaga va yana bir qismini amaliyotga yo'naltirish bilan birgalikda, barcha jarayonlarga tarbiyaga, yuksak ma'naviyatning shakllanishiga ham katta ahamiyat berish lozim, deb hisoblaymiz.

Uchinchidan, mamlakatimizda yetuk, intellektual salohiyatli mutaxassislarni tayyorlashni ta'lim tizimining barcha bosqichlarida amalga oshirish maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz. Bunda amaliyot bilan nazariyaning uyg'unligini ta'minlash bilan birga, ma'naviy yetuk iymone'tiqodli mutaxassislarning shakllanishiga ta'sir etuvchi barcha omillardan tizimli ravishda foydalanish ham har bir mutaxassis va jamiyat uchun ham foydali, deb hisoblaymiz.

To'rtinchidan, oliy ta'lim sohasida ham dual ta'limni joriy qilish va uni amalga oshirish uchun ikkita yo'nalish bo'yicha amalga oshirish lozim deb hisoblaymiz. Birinchidan, oliy ta'lim qoshida mutaxassislikka mos korxona va tashkilotlar tashkil qilish lozim bo'lsa, ikkinchisi, oliy ta'lim tomonidan tayyorlayotgan mutaxassislarga mos tegishli korxona va tashkilotlar bilan shartnoma asosida faoliyatni ham yo'lga qo'yish uchun ta'lim klasterini tashkil qilish ham maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz. Agar bizning tavsiyalarimiz amalga ohsa, mamlakatimizda o'quv muassasalarini bitirish bilan birga yetuk mutaxassislarda birdaniga yetishib chiqadi va ular iqtisodiy va ijtimoiy sohalarda samarali faoliyat ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'ladi. Ushbu holat mamlakatimizning barqaror rivojlanishini ta'minlash bilan birga uning raqobatbardoshligini ham oshirib boradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 6 sentabrdagi "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5812-son Farmon.

2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida qonuni" T - 2020 y. Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 7 avgustdagi 466-sonli "O'zbekiston Respublikasida uzliksiz boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim to'g'risida" nizomi.
3. Vazirlar Mahkamasining "Professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish chora-tadbirlari haqida"gi qarori- T.:O'zbekiston, 2021y.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2020 yil 24 yanvar. <https://uza.uz/oz/politiks/zbeki-ston-respublikasi-prezidenti-Shavkat-mirziyoyevning-oliy-25-01-2020> y.
5. <https://daryo.uz/2019/07/15/Shavkat-mirziyoyev-uzluksiz-professional-talim-tizimini-yanada-takomillashtirish-masalalari-boyicha-yigilish-otkazdi>.
6. Xolmuxamedov M. "Yuqori texnologiyalar sari intilgan mamlakat". Sputnik O'zbekiston muxbiriga bergan intervyusi, 2018 y.
7. Xolmuxamedov M. "Yangi professional ta'limda-yangi missiya". 24 avgust 2020 y.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 evraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-sonli Farmoni.
9. O'zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentabrdagi "Ta'lim to'g'risidagi" O'RQ-637-soni qonuni.
10. Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 29 mart №163 sonli "Professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish chora-tadbirlari xaqida " gi qarori.